

PERSPEKTIVE DIJALOGA PASTORALA I TRENDOVA AKTUALNE PSIHOTERAPIJE

Ivan ŠTENGL, Zagreb

Sažetak

U ovom prilogu autor polazi od činjenice da je pastoral u permanentnoj potrazi za razumijevanjem čovjeka u njegovu vremenu i kulturno-socijalnom okružju te što adekvatnijim oblicima posredovanja poklada vjere. U brizi za čovjeka pastoral će se nužno osloniti na dijalog s ostalim disciplinama, uz ostale i psihologiju odnosno psihoterapiju čije oblike u nekoj mjeri već i poznaje kroz svoju dugotrajnu pastoralnu praksu; ravnopravni bi dijalog među raznim disciplinama pridonio ne samo blagostanju čovjeka, nego eventualno otvorio nove perspektive respektivnih znanosti, bez posizanja na područja kompetencije druge.

Perspektivu dijaloga autor otvara činjenicom da pastoral u psihoterapiji neće imati uniformnog partnera, pa prelazi u sumarnim crtama rađanje i povijest suvremene psihoterapije ukazujući, u drugom dijelu članka, na razloge šarolikosti psihoterapeutske ponude te smjernice njihova etabliranja. Treći se dio priloga bavi činjenicom da ne samo psihoterapeutska scena nego i stanje unutar jednog psihoterapeutskog smjera ne mora izgledati monolitan, nego doživljava čitav niz razvoja i odmaka od izvornih postavki. U tu svrhu, tek reprezentativno, uzeta četiri bloka psihoterapija: psihoanaliza, bihevioralna psihoterapija s »kognitivnim zaokretom«, psihoterapija usmjerena na osobu klijenta te Gestalt; sve one pokazuju unutarnje propitivanje glede senzibilitnosti i učinkovitosti vlastite psihoterapeutske ponude osobi u njezinom vremenu i konkretnom kulturnom i socijalnom okružju.

Razvoj je psihoterapije podložan utjecajima dostignuća ostalih znanosti, na primjer genetike, psihosomatike, čija dostignuća fasciniraju, pokazuju na moguće razumijevanje izvjesnih činjenica psihološke dimenzije, ali trebaju preispitivanja eventualnih konzekvencija po implicitnu sliku o čovjeku koju ovakvi rezultati postuliraju i u shvaćanju drugih disciplina eventualno podsvjesno moduliraju. U dijalogu s drugim disciplinama, psihologija propituje utjecaj razvoja ekonomije tj. društva na identitet i spolni identitet, na što pastoral jednako tako mora biti upozoran.

Autor, u završnom dijelu, ukazuje na neke od mogućih smjernica paritetskom dijalogu pastorala i psihoterapije na obostranu korist, uzimajući u obzir analizu prethodnih poglavlja; dijalog bi trebao pridonijeti smanjenju obostranih predrasuda i koordiniranom djelovanju na dobrobit čovjeka.

Ključne riječi: psihoterapija, psihoanaliza, ponašajna psihoterapija, »kognitivni zaokret«, psihoterapija usredotočena na klijeta, Gestalt, implicitna slika o čovjeku, etiologija, identitet, spol, društveni i kulturni okvir, pastoralna praksa.

1. Povijesni i društveni okvir nastanka psiholoških struja

Psihologija se kao specifična znanstvena disciplina uspjela profilirati pred tek nešto više od sto godina. Razloga ima više, a prvi među njima je svakako činjenica da je ublaživanje duševnih patnji bilo barem implicitni kolateralni efekt već koje druge djelatnosti kroz stoljeća: medicine, odgoja, socijalnih disciplina, filozofije i drugih, i vjerojatno među njima najstarije i nanovo 'otkrivene': religioznosti i njezinih izričaja.¹ Usto su otkrića i snažan razvoj medicine u protekla dva stoljeća obećavali neograničene mogućnosti i poticali joj samosvijest da je uskoro moguće izolirati organski supstrat bilo kojoj psihičkoj smetnji. Stvarnost je duševne patnje ipak požurivala traženje barem temporalnih alternativnih etioloških i terapijskih putova i, zahvaljujući pronicljivosti duhova poput W. Wundta, W. Jamesa, Breuera ili Freuda, pokazala moguću učinkovitost psiholoških metoda, i samim time dopustila mogućnost psihološke etiologije jedne fenopsihičke smetnje.² Od tada psihoterapija na europskom tlu bilježi entuzijastički razvoj, visok stupanj interesa drugih znanstvenih disciplina, poput odgojnih ili filozofije, i popularizaciju u društvenoj javnosti, ali uskoro i frantumaciju psihoterapeutske scene osnivanjem niza psiholoških škola, popraćenih žučljivim raspravama koje bi sličile daleko više ideološkim i osobnim nadmetanjima nego argumentiranoj znanstvenoj raspravi: što zbog karakternih crta nekad kontradiktornih osobnosti karizmatičkih začetnika pojedine od psihoterapeutskih škola i njihova traženja ekskluziviteta, što zbog impostacije tj. različitog naglaska na pozornosti koju valja pridati osobnom doživljaju blagostanja, subjektivnom emotivnom svijetu pojedinca koji živi i nosi breme osobne povijesti, konkretne društvene i kulturne zbilje. Psihologija na europskom tlu u takvom ozračju doživljava, iza sredine prošlog stoljeća, svoj »ro-koko« u toliko umrvljenom obliku da se mnoge od permanentno novih psihoterapeutskih ponuda i ne zovu školama ili smjerovima, nego naprosto 'tehnikama', te nemaju pretenziju formuliranja cjelovitog sustava kojim bi obuhvatile i objasnile psihološku zbilju, nego se posvećuju određenom tipu smetnji ili obradi tek kojeg simptoma.³

¹ Usp. S. MURKEN – H. RÜDDEL, »Wie kann Religiosität gesundheitsfördernd sein?«, u: H. Ch. DETER (ur.), *Psychosomatik am Beginn des 21. Jahrhunderts. Chancen einer biopsychosozialen Medizin*, Hans Huber, Bern, 2001., str. 540–548; I. STAEUBLE, »Psychologie als Disziplin und Profession«, u: H. KEUPP – K. WEBER (ur.), *Psychologie. Ein Grundkurs*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 2001., str. 20; P. CLARSON, *La relazione psicoterapeutica integrata*, Sovera, Rim, 1997., str. 203s.

² Usp. W. BRÄUTIGAM, *Psychotherapie. Neue Grundlagen – neue Wege. Die Dynamik bio-psycho-sozialer Lebenszeitentwicklungen*, Beltz, Weinheim–Basel–Berlin, 2003., str. 8.

³ Usp. H. STROTZKA, *Psychotherapie und Tiefenpsychologie*, Springer, Wien–New York, ³1994., str. 108s.

Široka paleta mogućnosti psihološke terapije nije percipirana nužno kao pomoć osobi koja potrebuje takvu uslugu, jer joj se u šumi ponuda bilo teško snaći i prepoznati za sebe primjerenu ponudu, tako da se nerijetko mijenjao psihoterapeut, prekidalala jedna vrst psihoterapije i tražila alternativa ili se, u najgorem slučaju, u razočaranju odustajalo od bilo kakvog daljnjeg traženja stručne pomoći takve vrste.⁴ U prvo vrijeme takvo stanje na psihoterapeutskoj sceni i nije izazivalo neku zabrinutost, vrlo vjerojatno već i zbog implicitnog uvjerenja da je svaki uspjeh psihološkim metodama potvrda specifičnosti psihološke zbilje, nasuprot prethodnoj gotovo isključivoj somatskoj etiologiji. Vjerojatno s tim u vezi, u drugoj polovini 60-ih godina, neke od zapadnoeuropskih zemalja, osobito one anglosaksonskog govornog područja, uvode mogućnost barem djelomičnog pokrića troškova psihoterapije preko zdravstvene zaštite; ovu prvotnu dostupnost ne valja pripisati isključivo novoj senzibilnosti, nego općenito razvoju socijalne države odnosno visokoj ekonomskoj konjunkturi.⁵

Već zbog same etabliranosti dubinsko-psihološki orijentirane škole (Freud, Jung, Adler, Szondi, Horney, Schultz-Henke) postaju prvi partneri zdravstvenih organizacija i uživaju ekonomske pogodnosti socijalne zaštite, no na račun daleko pragmatičnijeg pristupa psihoterapiji zbog svoje manje vremenske i ekonomske ekspanzivnosti, kraće i jeftinije izobrazbe psihoterapeuta, a usprkos tome relativno visoke i eksperimentalno dokazljive učinkovitosti, kontestirajući ideološku pretpostavku psihoanalize da jedino onakva vrst psihoterapije koja je obuhvatila čitavu osobnost može polučiti efektivno zdravlje, čime se opravdavalo trajanje psihoanalize. Nešto kasnije i bihevioralne psihoterapije također zadobivaju svoj legitimitet i pokreću, svijetli predstavnik H. J. Eysenck, proces sustavnijeg

⁴ Usp. F. S. PERLS – R. F. HEFFERLINE – P. GOODMAN, *Gestalttherapie. Praxis*, Klett-Cotta-DTV, München, ⁴1998., str. 160s. Po svojoj koncepciji psihoanaliza ne predviđa kraj psihoterapije, jer ne predviđa postavljanje ciljeva s kojima bi se analiziranje završilo, ali može biti prekinuta od strane klijenta; on bude obično motiviran vremenom ili financijskim razlozima. Psihoterapija općenito može biti kompromitirana neprofesionalnim zapažanjima glede stanja ili mogućnosti poboljšanja, tako da se govori o »jatrogenim neurozama« (usp. V. E. FRANKL, *Theorie und Therapie der Neurosen*, Ernst Reinhardt, München–Basel, ⁸1999., str. 119ss.), pa na primjer C. Rogers traži permanentnu superviziju rada psihoterapeuta (usp. V. WOSKET (ur.), *The Therapeutic Use of Self. Counseling Practice, Research and Supervision*, Routledge, London, 1999.) Iz otprilike istog vremena potječe istraživanje provedeno u Americi glede pozitivnog dojma u prezentaciji četiriju psihoterapeutskih škola: psihoanalitičke, ponašajne, Rogersove i Gestalta. Po svim se varijablama pokazalo da psihoanaliza uživa znatno veću atraktivnost od ostalih; usp. D. H. SCHROEDER – L. J. BLOOM, »Attraction to Therapy and Therapist Credibility as a Function of Therapy Orientation«, u: *Journal of Clinician Psychology*, 35/3 (1979.), str. 682–686.

⁵ Usp. K.-D. HENKE – A. STRANG, »Bedarfsgerechte und kostengünstige Gesundheitsversorgung: Schlussfolgerungen für die Psychosomatik«, u: H. Ch. DETER (ur.), *Psychosomatik am Beginn des 21. Jahrhunderts. Chancen einer biopsychosozialen Medizin*, str. 551ss.

praćenja učinkovitosti i opravdanosti jedne psihoterapije, kako unutar pojedinih psihologija tako i preispitivanja, navodno neovisnih o psihologijskoj pripadnosti.⁶ Meta-analitički pokušaji ovakve vrste u zadnje vrijeme ne pokazuju samo šarolikost metodologije propitivanja, s čijim se spektrom problematičnosti suočava uz ostale ambiciozni, ali i s dosta skepse praćeni, projekt tima Sveučilišta u Bernu pod ravnanjem K. Grawea⁷, nego su i pod dugotrajnom sumnjom tzv. hipoteze-nula.⁸ U svakom se slučaju pokazala nužnost zakonskih regulativa tj. utvrđivanje uvjeta za priznavanje djelatnosti, ne samo zbog velikog množenja psihoterapeutskih ponuda nekad upitne učinkovitosti, nego nadasve da bi se zaštitila osoba koja traži psihološku pomoć. Proces 'standardizacije' nije naišao na oduševljenje psihoterapeutske scene: neki smatraju da se rezultati istraživanja mogu ignorirati u praksi, jer ne odražavaju specifičnost psihoterapeutskog tretmana, ali predstavljaju svakako poticaj psihoterapeutu pokazati maksimalnu transparentnost⁹; neke će ih od novih psihoterapeutskih institucija tumačiti kao pokušaj 'starih' da sačuvaju svoje pozicije na tržištu, zahvaljujući već etabliranoj moći i ugledu.¹⁰ Pa ipak, zahtjev 'objektivne' provjere pokazao je svoju opravdanost. Već tada prisutna implicitna tendencija zakonodavca k reduciranju na što manji broj psihoterapeutskih institucija odnosno težnja k jednoj sveobuhvatnoj i učinkovitoj psihoterapiji¹¹, prisiljava psihološke škole 'domisliti'

⁶ Usp. H. KÄCHELE, »Psychotherapeutische Forschung über ein Jahrhundert«, u: H. Ch. DETER (ur.), *Psychosomatik am Beginn des 21. Jahrhunderts. Chancen einer biopsychosozialen Medizin*, str. 39–46; H. LIEB – R. LUTZ (ur.), *Verhaltenstherapie. Ihre Entwicklung, ihr Menschenbild*, Verlag für Angewandte Psychologie, Göttingen, 1992.; R. SCHNEIDER, »Qualitäten der Verhaltenstherapie«, u: FACHVERBAND SUCHT (Hg.) *Qualitätssicherung in der Rehabilitation Abhängigkeitskranker*, Neuland, Geesthacht, 1995., str. 133–146.

⁷ Usp. K. GRAWE, »Psychotherapieforschung zu Beginn der neunziger Jahre«, u: *Psychologische Rundschau*, 43 (1992.), str. 132–162.

⁸ Usp. M. HUBER, »Psychotherapie hilft«, u: REDAKTION »PSYCHOLOGIE HEUTE« (Hg.), *Psychotherapie als Chance. Die wichtigsten Formen und Methoden. Ein Leitfaden*, Wilhelm Heyne, München, 1994., str. 10ss.

⁹ Usp. M. MÄRTENS, »Psychotherapieforschung für die Praxis oder: Kann man praktisch ohne schlechtes Gewissen die Forschungsergebnisse ignorieren?«, u: *Bad Tönissteiner Blätter: Beiträge zur Suchtforschung und -therapie*, 6/1 (1994.), str. 4–17.

¹⁰ Usp. M. HELLE, »30 Jahre Psychotherapie-Richtlinien: Entstehung, Entwicklung und Folgen«, u: *Gesprächspsychotherapie und Personenzentrierte Beratung*, 3 (1998.), str. 153–162. (tekst dostupan u elektroničkom obliku: www.psychologie.uni-bonn.de/online-documents/30_jahre.htm).

¹¹ Tendencija pokazuje, kako je naglašavanje pripadnosti jednom psihoterapeutskom pravcu često ideološki motivirana i ne odražava efektivne sposobnosti konkretnog psihoterapeuta. Zato će se istraživanja i usmjeriti na propitivanje karakteristika samog psihoterapeuta, njegovih sposobnosti i mogućnosti pružiti potporu osobi u njezinoj konkretnoj životnoj situaciji (usp. W. FUNKE, *Der ideale Therapeut. Über die Tabuisierung des Scheiterns*, www.psychologie.uni-heidelberg.de/ae/allg/forschun/alkohol/mueh/dei.pdf). Takvu nakanu slijedi i zakonska formulacija glede psihološke djelatnosti u Hrvatskoj (»Zakon o psihološkoj djelatnosti«, u: *Narodne novine*, 47/2003.).

svoju ponudu, te što transparentnije podastrijeti dokaze o cjelovitosti vlastitog psihološkog sustava, o učinkovitosti, mogućnosti terapijske izobrazbe i supervizije. U procesu standardizacije tj. dobivanja priznavanja nestaje priličan broj psihoterapeutskih ponuda; neke se od njih integriraju u kompatibilne sustave, a učinkovite terapijske tehnike, bez obzira na provenijenciju, bivaju korištene i od tzv. velikih i priznatih psihoterapija. Od tada se pojavljuje sve češći, najprije prešutni praktični, eklekticizam u psihoterapiji, usprkos deklariranoj pripadnosti specifičnoj psihološkoj školi, a onda pokušaji njegova teoretskog i istraživanjima potkrijepljenog utemeljenja¹², a ne nedostaju slučajevi napuštanja izvornih škola i osnivanja tzv. integrativnih psihoterapija.¹³ Nova je tendencija u kliničkoj praksi brzo postala uzus, ali ne bez skeptičnih glasova, prije svega zbog svoje upitne metodološke opravdivosti.

2. Unutarnje propitivanje učinkovitosti

Daleko od ostvarivog među samim psihološkim školama, po sebi psihologiji nimalo inherentni faktor, onaj ekonomski, izgleda da je barem dijelom postigao pozitivan učinak: pokrenuo je, naime, proces ne samo one vanjske nego i unutarnje evaluacije među psihološkim školama, kako po pitanju psihološkog konstruktiva tako i učinkovitosti specifičnih psihoterapeutskih strategija i tehnika. Uz ovo, valja istaknuti niz drugih faktora koji su počeli stavljati u pitanje entuzijazam s početka jedne psihološke škole. Naime, u svojim počecima, kod osnivača škole, mnoge od psihoterapeutskih strategija i metoda pokazuju obećavajuće naznake učinkovitosti, no daljnja primjena tih istih od strane nekog drugog, ma koliko dobro u njih bio upućen, proizvodila bi zbunjujuće rezultate, sve do neuspjeha. Realnost je tako silila na zaključak da ne samo psihološki konstrukt, ne same tehnike, nego vjerojatno i osoba terapeuta esencijalno usmjerava i daje terapiji učinak: uspjeh u psihoterapiji, koji su postizali recimo F. Perls, V. E. Frankl ili E. Berne, valjalo je očito pripisati karizmatičnosti njihovih osobnosti, snažnoj sposobnosti uživljavanja u tuđu situaciju ili nekoj vrsti intuitivnog uviđaja u problematiku i, nadasve, sugestivnosti njihova života nerijetko obilježena kojim jakim egzistencijalnim doživljajem patnje ili blizine smrti koji bi poticao na uspoređivanje s vlastitom boli i identifikaciju, što umanjuje entuzijazam glede samog psihoterapeutskog postupka koji su oni osmislili.¹⁴ Ne manje značajan čimbenik prvotnog

¹² Usp. na primjer N. GAZZOLA – Sh. IWAKABE – A. STALIKAS, »Counselor interpretations and the occurrence of in-session client change moments in non-dynamic psychotherapies«, u: *Counseling Psychology Quarterly*, 16/2 (2003.), str. 81–94.

¹³ Usp. na primjer P. CLARSON, *La relazione psicoterapeutica integrata*, str. 305ss.

¹⁴ Tako kod V. E. Frankla, uz ostalo, do distanciranja od A. Länglea koji mu predbacuje premalo ponovljivih psihoterapeutskih strategija, uz istu učinkovitost kao kod njega (usp. A. LÄNGLE, »Exi-

uspjeha čini se i osjećaj osnivača za vrijeme i potrebe čovjeka koji u njem živi, odnosno kulturni i socijalni okvir psiholoških događanja.¹⁵ Koliko je ovaj – kasnije uobličen u tzv. ekološki – pristup stvarnosti značajan pokazuje najvjerojatnije i činjenica da se s permanentnim promjenama na svim razinama ljudske stvarnosti zadnjih desetljeća, kao posljedica na primjer globalizacije, mijenja na neki način i učinkovitost izvorno osmišljenih psihoterapeutskih zahvata, dok njihova primjena u tom obliku ostaje neka vrst specifikuma osnivača koji izgleda kao da se fiksiraju na određeno vrijeme i/ili problematike, i koja s njegovom aktivnošću i prestaje. Jako generalizirano, moguće je primijetiti tendenciju kod izvjesnih psihoterapeutskih škola, da što je osoba osnivača bila markantnija, toliko je veća mogućnost da se s prestankom njegova djelovanja osjeti neka vrst praznine i/ili borbe za autoritet kojim je bio ogrnut osnivač odnosno može doći do fragmentacije, disidenata u dotad naizgled monolitnom bloku pripadnika psihoterapeutskog smjera. Takvo stanje sili danas na otrežnjenje i hrabrost kritičkog preispitivanja vlastite psihoterapeutske ponude; za neke ono znači premještanje izvornog težišta i/ili utiranje kojeg novog puta unutar same psihoterapije odnosno otvaranje drugim psihoterapeutskim školama.¹⁶

Za razliku od koje druge discipline a posebno one najbliže, psihijatrije, za psihoterapiju se izgleda nastavlja tendencija nešto manjeg naglaska na dijagnostiku, u uvjerenju kako je ionako nemoguće otkloniti sve smetnje, dapače takvo bi stanje tek značilo neku vrst patologije tj. da je moguće 'živjeti' usprkos smetnjama odnosno patnji; daleko se više stavlja pozornost na djelovanje i 'funkcioniranje' osobe u okviru njezina konkretnog životnog ambijenta.¹⁷

Proces konsolidacije psihoterapeutskih škola nije ni izbliza završen, pa nekad sumnja u efektivnu učinkovitost takvog rada otvara prostor alternativnim ponu-

stanzanalyse der therapeutischen Beziehung und Logotherapie in der Begegnung«, u: ISTI [ur.], *Die therapeutische Beziehung im Zusammenhang mit der Logotherapie. Tagungsberichte der GLE, Gesellschaft für Logotherapie und Existenzanalyse*, Beč, 1/2 [1986.], str. 56.), iako Frankl u svojim djelima demonstrira svoj (učinkovit) način psihoterapije (usp. npr. V. E. FRANKL, *Die Psychotherapie in der Praxis*, Piper, München, 41997.); Frankl izgleda nije uočio, kako u njegovoj primjeni logoterapije ne djeluje toliko metoda, koliko više njegova osobnost, a posebno je to bilo vidljivo kroz predavanja, konferencije, velike naklade njegovih knjiga.

¹⁵ V. E. Frankl često naglašava da »svako vrijeme ima svoje neuroze« i da zato »potrebuje specifičnu psihoterapiju« (usp. V. E. FRANKL, *Das Leiden am sinnlosen Leben. Psychotherapie für heute*, Herder, Freiburg, 2000. [10. Auflage der Neuausgabe; 21. Gesamtausgabe], str. 11.), dok se C. Rogersu pripisuje posebna zasluga razumijevanja čovjeka u njegovom socijalnom i kulturnom okviru (usp. Ph. BURNARD, »Carl Rogers and Postmodernism: Challenges in nursing and Health Sciences«, u: *Nursing and Health Sciences*, 1 [1999.], str. 241–247.).

¹⁶ Usp. Z. PONZO, »Integrating Techniques from Five Counseling Theories«, u: *Personnel and Guidance Journal*, 54/8 (1976.), str. 414–419.

¹⁷ Usp. W. BRÄUTIGAM, *Psychotherapie*, str. 323.

dama kao što su reiki, yoga, feldenkrais, razne vrste masaža i meditacija itd. koje u nekim slučajevima stavljaju u pitanje ozbiljnost ponude. No usprkos tome, ne samo da zadobivaju pozornost onih kojima je pomoć potrebna, nego i čitav niz psihoterapeuta, u uvjerenju da će tako svestranije odgovoriti potrebama svojih klijenata, vide 'nadopunu' psihoterapeutskih tehnika i strategija u neznanstvenim tj. alternativnim metodama liječenja. Tendencije govore da će put alternativnog češće prihvatiti razočarani studijem (akademske) psihologije, koja kandidatu tek kroz naknadne, često ekspanzivne specijalizacije daje uvid u ono što će mu trebati u budućem radu odnosno pokazati vezu psihologije sa stvarnim životom, do te mjere da će ta dihotomija za njih značiti definitivno napuštanje akademske psihologije.¹⁸ Izgleda da je ovakvo stanje neka vrst reminiscencije one potrebe za jedinstvom znanja narušenog s rađanjem tzv. prirodnih znanosti i njihovih specifičnih metoda i, dijelom, nesretnih okolnosti razvoja akademske psihologije na njemačkom govornom području, koja je, istina, pokušavala zadovoljiti kriterijima metoda egzaktnih znanosti (posebno fizike)¹⁹, ali je pala pod tutorstvo nacističke ideologije; tome posljedično, a iz daleko manje znanstvenih pobuda, trpimo okretanje i još uvijek osjetan utjecaj strujanja u psihoterapiji američkog govornog područja.

3. Nove naznake razvoja unutar psihoterapeutskih smjerova

Prethodno je poglavlje ukazalo na činjenicu kako psihoterapeutska scena doživljava permanentne promjene, kako su kroz povijest psihoterapije nastajale i nestajale psihoterapeutske ponude, uz ostalo zahvaljujući socijalnim i ekonomskim okvirima. Valja istaknuti da ni pojedinačne smjerove u psihoterapiji ne valja shvatiti kao monolitne i statične blokove i da često ne vara dojam kako ime jednog psihoterapeutskog pravca valja razumjeti daleko više kao neku vrst zajedničkog nazivnika unutar kojeg svaki od autora razvija posebnosti svog pristupa. Budući da je psihoterapeutska scena nepregledno široka, valja se ograničiti na tek nekoliko zornih primjera takvih promjena odnosno razvoja unutar jednog psihoterapeutskog smjera. Jedan od značajnih čimbenika takvoj tendenciji, a ujedno i uvjet opstojanja psihoterapeutske škole, bit će malo prije spomenuta senzibilnost

¹⁸ Kod takvih »subjektives Reflexionsdefizit wird in der Unterwerfung unter esoterische Heilsbotschaften überkompensiert. Die Enttäuschung, die die vorherrschende akademische Psychologie vielen ihrer Ausbildungskandidaten zumutet, treibt sie in die Arme derer, die ihre Alternative außerhalb wissenschaftlicher Diskurse angesiedelt haben. Eine Esoterik spielt der anderen in die Hände«; H. KEUPP – K. WEBER, »Einleitung«, u: H. KEUPP – K. WEBER (ur.), *Psychologie. Ein Grundkurs*, str. 13.

¹⁹ Usp. Th. von UEXKÜLL, »Von einer psychosomatischen zu einer integrierten Medizin«, u: H. Ch. DETER (ur.) *Psychosomatik am Beginn des 21. Jahrhunderts. Chancen einer biopsychosozialen Medizin*, str. 95.

i sposobnost adekvatnog odgovora osobi unutar vremena i njezinog konkretnog kulturnog i socijalnog okruženja.

3. 1. Psihoanaliza u promjeni

Kao niz drugih psihoterapija, i psihoanaliza doživljava vrlo snažne promjene od svojih začetaka. To se događalo već u vrijeme njezina osnivača. Dok je Freud ljubomorno pokušavao zadržati neupitnost vlastitih intuicija, a disidente kažnjavao udaljavanjem iz prominentnog kruga psihoanalitičara, danas se smatra da je (izvorna) psihoanaliza umrla već s Freudom.

Izvorna je psihoanaliza smatrala da se čovjekov život sastoji od niza konflikata koje valja suočiti i na primjeren način razriješiti, inače će potisnute problematike pridonijeti formiranju neuroza; one bi se premještanjem libidonoznog interesa na drugi objekt, a pokušajem prezentiranja libidnih želja na maskirani način, samo akumulirale. Iako je već sam Freud bio uvjeren da je homeostaza dinamičan proces, čiji je, kasnije uveden, zadnji oblik *thanatos*, poriv suprotstavljen *erosu*, danas psihoanaliza prihvaća da postoje napetosti (konflikti) koji ne moraju značiti niti nužno voditi neurozi, nego baš obrnuto; zdravo funkcioniranje osobi osigurava daleko više sposobnost podnositi frustraciju, konflikt suočiti ili se nositi s njime, kad ga je nemoguće razriješiti.

Potaknuta već prvim disidentima (A. Adler, C. G. Jung), psihoanaliza danas prihvaća da centralnu ulogu u čovjekovu psihičkom životu ne mora nužno odigrati seksualna problematika, čime se traumama djetinjstva odriče isključiva odgovornost za daljnji psihički razvoj pa bi se na taj način mogli objasniti stavovi, djelovanje i motivacije koji karakteriziraju osobu u aktualnoj dobi. Interes za fantazije, predodžbe, sjećanja iz djetinjstva predstavljaju područja interesa i moderne psihoanalize, ali se premješta težište njihova značenja; dok je početna psihoanaliza sva psihička događanja tumačila u svjetlu djetinjstva i na neki način pokušala vratiti osobu u to razdoblje, kako bi u aktualnosti na svjestan način suočila traumu i tako je razriješila, danas psihoanalizu interesiraju prvenstveno samo one traume čiji se simptomi naslućuju kao trenutno smetajući za dobro funkcioniranje osobe. Tako psihoanaliza zadobiva i svoje vremenske konture: od nekad otvorene psihoterapije koja bi uvijek i nanovo otkrivala nova problematična područja analiziranja, danas se psihoterapija usredotočuje na specifične problematike, čemu je podređen i čitav proces analiziranja. U ovom je kontekstu za razumjeti i novo ophođenje s mehanizmima transferencije i kontro-transferencije koji, za razliku od izvornog pridavanja važnosti, bivaju promatrani u svjetlu sadašnje situacije i načina ophođenja sa stvarnim osobama odnosno samim sobom, i ne obrnuto.²⁰ U procesu posvjješćivanja transferencije, za

²⁰ Usp. H. RACKER, *Übertragung und Gegenübertragung. Studien zur psychoanalytischen Technik*, Ernst Reinhardt, München–Basel, 2000., str. 68.

razliku od Freuda, ne traži se »iza« psihoanalitičara figura roditelja, nego obrnuto: iza one predodžbe koju klijent ima o ocu ili majci, traži se figura terapeuta, aktualne i stvarne osobe odnosno materijal i osobe koje sada i efektivno prouzrokuju konflikte.²¹ Time psihoterapeut preuzima daleko aktivniju i svjesniju ulogu nego nekad, uz ostalo i u spoznaji da psihoanalitičar koji šuti, često kaže više od onoga psihoterapeuta koji govori, te postaje nekom vrstom okidača konfliktne atmosfere. U tom se segmentu psihoanaliza, izgleda, približava načinu rada transakcijske analize. No, tendencije su moguće i u suprotnom smjeru, da se naime psihoterapeuti drugih pravaca eklektički služe psihoanalitičkim tehnikama asocijacija, tumačenja snova itd. i nekad se – posebno u tzv. samoiskustvenom radu u grupi ili pojedinačno – daju fascinirati proučavanjem osobne prošlosti, što se implicitno može pretvoriti u neku vrst samooplakivanja, dok se navodno želi uspostaviti kontakt s vlastitom boli – sve ih to približava impostaciji (klasične) psihoanalize.

3. 2. *Novo lice bihevioralne psihologije*

U promišljanju ljudskog ponašanja obećava tzv. kognitivni zaokret u ponašajnoj psihologiji, s autorima kao što su A. T. Beck, A. Ellis, D. Meichenbaum, A. A. Lazarus, koji će uočiti – na pragu već Epiktetove intuicije koji promišlja dragovoljnu smrt Sokrata – da ne stvari po sebi, i ne dok su uzete zasebno, nego predodžbe, očekivanja, atribucije značenja i anticipacije (negativne) konzekvencije jednom fenomenu objašnjavaju čovjekovo ponašanje, misli i emotivna stanja, uključujući i one nelogične, iracionalne i nerealne. U bihevioralnu psihologiju, koncentriranu do tada na odnošenje »vanjskog podražaja« i »reakcije«, utire se put govoru o emocijama, motivima, postavljanju (osobne) skale vrijednosti, sposobnosti procjene i promjene mišljenja o sebi. S A. Adlerom ove psihologije polaze od uvjerenja, kako je čovjek u svom djelovanju, mislima i emocijama orijentiran na ciljeve u životu, no kad jedan fenomen iz okružja (neostvareno očekivanje ili gubitak) biva procijenjen kao zapreka ostvarenju važnih ciljeva u životu, javlja se anksioznost, očaj, depresivno stanje, sve do suicidalnih misli; (katastrofične) misli na »valutativnoj« razini (za razliku od »deskriptivne«), koje su apsolutističke i obilježene jakom generalizacijom²², zatim osjećaji i ponašanja neadekvatna

²¹ »Der Analytiker ist jetzt keineswegs nur der reflektierende Spiegel, sondern seine Person, seine Einstellungen, Konflikte und Übertragungen kovariieren mit den Erlebnisfiguren seines Patienten«; W. MERTENS, »Psychoanalyse im Wandel«, u: REDAKTION »PSYCHOLOGIE HEUTE« (Hg.), *Psychotherapie als Chance. Die wichtigsten Formen und Methoden*, str. 27.

²² Prema atribucijskoj teoriji osoba ne procjenjuje svoje djelovanje kao nešto zasebno, nego kroz njega ocjenjuje sebe, pa je zato neuspjeh doživljen kao omalovažavanje cijele osobnosti. Da bi se izbjegle takve vrste hiper-generalizacije neuspjeha i gubitaka, predlaže se neka vrst 'mrvljenja' osobnosti na što je moguće manje, omeđene segmente, tako da bi se neuspjeh i gubitak doživjeli samo na odnosnom segmentu osobnosti, ne čitavoj osobi. Uzme li si psihoterapija ovakav

situaciji bit će znak grčevitog pokušaja da bi se vratilo na put ostvarenja cilja ili bivaju naprosto izraz nesnalaženja i odustajanja, kroz očajavanje i depresiju, a sigurna su indicija »pogreške u mišljenju« odnosno krivo shvaćanje sebe i načete (dobre) slike o sebi iniciran pripisivanjem (krivog) značenja fenomenu.

Po sebi plauzibilna teorija pridavanja značenja fenomenu pokazuje ostatke jednostavnosti kauzalnog povezivanja uzroka i posljedice, toliko specifičan model za bihevioralnu psihologiju; klinička praksa opovrgava njezinu generalnu opravdanost činjenicom koju uviđaju već i same kognitivne teorije, da naime »uzrok« smetnje ne mora nužno biti misao. Kao primjer može poslužiti depresija i misli kojima kognitivne psihologije pripisuju njezin uzrok, jer tim mehanizmom nije objašnjivo, kako to da u nekom drugom momentu, pod nekim drugim okolnostima iste misli neće proizvoditi isto raspoloženje. Nadalje, izgleda pomalo naivno da je moguće promijeniti dosadašnji nelogični i iracionalni stav ili mišljenje zahvaljujući logičnoj i racionalnoj konfutaciji odnosno argumentiranju kroz sokratski dijalog, jer je za mnoge neurotične osobe veoma poželjno, razumjeti na 'racionalan' način svoje iracionalne emocije i tako ih zapravo dobiti na neki način pod kontrolu; sam uviđaj očito nije dovoljan, kao ni sav napor dobre volje da se osoba u nekim situacijama ne bi i dalje ponašala iracionalno ili se osjećala prisiljena činiti apsurd. A. Ellis će zato revidirati prvotnu poziciju, čime se otkriva »misterij psihopatologije«: čini se da postoji niz iracionalnosti koje kao da su imune na sva racionalna razjašnjenja i uspijevaju se uvijek nanovo nametnuti; izgleda da je čovjeku 'urođena' ne samo sklonost racionalnom nego i iracionalnom mišljenju i djelovanju, a zadatak će psihoterapije biti pomoći razumu uvijek nanovo izboriti primat.²³

3. 3. *Terapija usredotočena na osobu klijenta*

Psihoterapija C. Rogersa je po mnogo čemu pridonijela boljem razumijevanju čovjeka u njegovom socijalnom kontekstu²⁴ te putova do čovjekova ostvarenja

cilj, ona bi dovela osobu u kontradikciju, jer osoba teži k osjećaju svog integriteta i poduprta je filozofijom i religijom; kao konzekvencija postoji opasnost etabliranju osjećaja nepreglednosti u samom sebi i s njom vezanog osjećaja nedovoljne kontrole nad sobom, sve do osjećaja dezintegracije. Za E. Jaeggi ove ideje ne predstavljaju novost ni specifičnost kognitivne psihologije; ona ih vidi tematizirane kod psihoanalitičara H.-E. Richtera i njegove analize sklonosti narcizmu zbog »kompleksa od Boga« (H.-E. RICHTER, *Der Gotteskomplex. Die Geburt und die Krise des Glaubens an die Allmacht des Menschen*, Econ, Düsseldorf – München, 1997.); usp. E. JAEGGI, »Das Menschenbild der Kognitiven Verhaltenstherapie«, u: REDAKTION »PSYCHOLOGIE HEUTE« (Hg.), *Psychotherapie als Chance. Die wichtigsten Formen und Methoden*, str. 50s.

²³ Usp. A. ELLIS – W. DRYDEN, *Primjena racionalno-emocionalne bihevioralne terapije*, Slap, Jastrebarsko, 2002., str. 15s.

²⁴ Usp. L. GORDON, »Therapeutic theory and social context: A social constructionist perspective«, u: *British Journal of Guidance & Counseling*, 25/1 (1997.), str. 5–16. Autor ukazuje na utjecaj so-

odnosno blagostanja. Njegov psihoterapeutski rad predstavlja stanovitu novost na psihoterapeutskoj sceni, ukoliko je karakterizira (samo-)kritično i transparentno praćenje psihoterapeutskog procesa, paritetski i benevolentni način ophođenja u psihoterapiji te nekonvencionalno ophođenje s institucijom psihoterapije: parametre 'normalnosti' gotovo oduzima ingerenciji psihologije i njezinih konstrukata, i individualizira ih sukladno osobnosti klijenta. Rogers polazi od opažanja da je kod mnogih osoba za nastanak i održanje psihičkih smetnji odgovorna okolina sa svojim idealima, zahtjevima, zapovijedima, ucjenama, društvenim klišejima ili standardiziranim ulogama koje nemaju u vidu posebnost osobe, njezine sposobnosti i želje odnosno mogućnosti njezina slobodnog razvoja. Osoba svedena na 'funkcije', nekad međusobno kontradiktorne a koje nisu odraz osobnosti, stavljaju je u situaciju prisile opredjeljivanja između onoga što se od nje traži i onoga što ona uistinu jest, što rezultira prvo osjećajem krivnje i manje vrijednosti, potpunom identifikacijom s nekom od funkcija, osjećajem rascjepkanosti, sve do nemogućnosti raspoznavanja posebnosti vlastite osobnosti. Psihoterapija treba stoga stvoriti alternativno ozračje; samo psihoterapeut autentičan i u sebi kongruentan²⁵, spreman uvidjeti i bezuvjetno prihvatiti vrijednost osobe kao takve, i koji kroz empatiju dobiva (neutralan) uvid u svijet klijenta, u njegove emocije, misli, želje, procjene, u stanju je pomoći klijentu, kroz fenomenološku analizu osobnosti i okoline, prepoznati svoju stvarnu osobnost i razviti strategije ostvarivanja stvarnih želja i potencijala.²⁶ U ovom je kontekstu razumljivo da Rogers pridaje veliku pozornost osobi samog terapeuta i razvijanju njegovih kompetencija u funkciji klijenta.²⁷

Postojao je i pokušaj većeg distanciranja terapeuta od klijenta, gdje bi on imao ulogu verbaliziranja tuđih emocija (Tausch), no ovaj zadnjih desetljeća gubi

cijalnih i kulturnih činjenica Rogersova života na formuliranje psihološke teorije i prakse. Jednako tako autori Rogersa stavljaju u odnos s vremenom postmoderne: D. BOTT, »Comment – Carl Rogers and Postmodernism: Continuing the Conversation«, u: *Journal of Family Therapy*, 24 (2002.), str. 326–329; K. TYLER, »The Ecosystemic Approach to Personality«, u: *Educational Psychology*, 14/1 (1994.), str. 45–59; A. B. ORLOV – M. COLEMAN, »Carl Rogers and contemporary humanism«, u: *Russian Social Science Review*, 33/5 (1992.), str. 89–94. Usp. vrlo sažet životni tijek C. Rogersa i razvoj njegove psihoterapije: H. KIRSCHENBAUM, »Carl Roger's Life and Work: An Assessment on the 100th Anniversary of His Birth«, u: *Journal of Counseling & Development*, 82 (2004.), str. 116–124; P. P. HEPPNER – M. E. ROGERS – L. A. LEE, »Carl Rogers: Reflections on his Life«, u: *Journal of Counseling and Development*, 63 (1984.), str. 14–20.

²⁵ Usp. K. TUDOR – M. WORRALL, »Congruence reconsidered«, u: *British Journal of Guidance & Counselling*, 22/2 (1994.), str. 197–207.

²⁶ Usp. S. A. WICKMAN – C. CAMBELL, »An Analysis of How Carl Rogers Enacted client-Centered Conversation with Gloria«, u: *Journal of Counseling & Development*, 81 (2003.), str. 178–184; A. J. CLARK, »Empathy: Implications of Three Ways of Knowing in Counseling«, u: *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 43 (2004.), str. 141–151.

²⁷ Usp. Th. DANIELS, »Assessing counselor training programs«, u: *Guidance & Counseling*, 9/3 (1994.), str. 4–8.

na važnosti, tako da i sam Tausch od njega odustaje.²⁸ Tako, uz male preinake, i danas Rogersova psihologija stavlja težište na uvježbavanje psihoterapeuta u izgradnji i aktualizaciji vlastite osobnosti, pri čemu je od velike koristi rad u grupi (Encouter, samoiskustveni rad u grupi i sl., moguća kombinacija s obiteljskom psihoterapijom²⁹). On je važan za samog terapeuta, a jednako se prakticira i među klijentima, jer predviđa timski rad psihoterapeuta, koji uz otvoreni tip komunikacije klijenta s psihoterapeutom odnosno grupom omogućuje permanentnu superviziju psihoterapeuta i time umanjuje mogućnost štetnih učinaka psihoterapije.³⁰

U ovom kontekstu valja još naglasiti, kako u zadnjih desetljeća početni entuzijazam rezultatima psihoterapije, zadobiva realnije procjene, zahvaljujući uz ostalo i Rogersovom nastojanju oko transparentnosti. Unutarnja kontrola glede njezine efikasnosti urodila je saznanjima, kako ovaj oblik psihoterapije pogoduje osobama u emocionalnom konfliktu, onima koji se osjećaju nesigurnima i niskog su samopoštovanja, strašljivima i zakočenim osobama, dok se kod fobija i psihosomatskih oboljenja Rogersova psihoterapija mora osloniti na pomoć koje druge psihoterapije, posebno biheviorizma ili Gestalta, nekad i psihoanalize.

Rogersova koncepcija psihoterapije naišla je na pozitivan eho, ali i na niz kritičkih promišljanja, sve do sumnje u njezinu psihoterapičnost. Naime, snažno isticanje karakteristika psihoterapeuta i njegova osnovnog stava prema klijentu odnosno pridavanje važnosti stvaranju pozitivnog ambijenta, pretvara psihoterapiju usredotočenu na (osobu) klijenta daleko više u neku vrst svjetonazora, i daleko manje predstavlja psihoterapiju sa specifičnim tehnikama i strategijama rada. Na taj način psihoterapija postaje više neka vrst životne filozofije, budući da se poimanje profesionalnog odnosa gubi u korist nekonvencionalnog ophođenja dviju osoba na istoj razini. Usto, izgleda da takvom impostacijom Rogersova psihoterapija uvelike gubi na toj profesionalnoj karakteristici, jer dobar učinak, uz samo kratko uvježbavanje, može postići i laik bez studija psihologije, što će navesti Rogersa da govori o socijalnom operateru, ne više o psihoterapeutu. Na to upućuje i shvaćanje terapičnosti odnosa, kad se terapeut ne mora služiti kojim standardiziranim tehnikama, nego u terapiju smije unijeti sve ono što bi moglo biti od koristi za klijenta; sam Rogers deklarira otvorenost recimo Hatha-Jogi, vježbama u meditaciji ili disanju, tjelesnim aktivnostima i bavljenju športom, upozorit će na

²⁸ Usp. F. LASOGGA, »Gesprächstherapie: Zu viel Ideologie?«, u: REDAKTION »PSYCHOLOGIE HEUTE« (Hg.), *Psychotherapie als Chance. Die wichtigsten Formen und Methoden*, str. 62.

²⁹ Usp. M. SNYDER, »Applications of Carl Rogers' Theory and Practice to Couple and Family therapy: A response to Harlene Anderson and David Bott«, u: *Journal of Family Therapy*, 24 (2002.), str. 317–325.

³⁰ Usp. A. AUCKENTHALER, *Supervision psychotherapeutischer Praxis. Organization – Standards – Wirksamkeit*, Kohlhammer, Stuttgart, 1995.; W. DRYDEN – B. THORNE (ur.), *Training and Supervision for Counselling in Action*, Sage, London, 1991.

potrebu zdrave ishrane i sl.; dakle, sve ono što će pridonijeti osjećaju blagostanja kod klijenta valja integrirati u proces psihoterapije.³¹

Tako koncipirana psihoterapija vidi njezino ozračje i karakteristike psihoterapeuta zapravo kao katalizatore izvjesnih promjena i razvoja osobe, no hoće li one pokrenuti kakav proces promjene, nije u nadležnosti psihoterapeuta, što s pravom bude kritizirano kao previše idealistički stav glede pozitivnog ishoda psihoterapije. Jednako tako, velika pažnja posvećena stvaranju pozitivnog ozračja unutar psihoterapije mnoge klijente zatvara u umjetnu atmosferu i osjećaj blagostanja, i ne potiče ih nužno na suočavanje problematika u stvarnom životu odnosno aktualizaciju dobivenih uvida i odluka. Izgleda da se, u prevelikom naglašavanju osobnosti klijenta, premalo uzima u obzir okolina odnosno suodnos okoline i osobe klijenta. Zato Rogersova psihoterapija nema dobrih rezultata u obradi ovisnosti, kod psihotičnih poremećaja, a pokazuje se neefikasna kod osoba nedovoljno motiviranih za psihoterapiju tj. kod onih koje traže od psihoterapije gotova životna rješenja, prebacujući tako odgovornost na druge. Idealističkim se – za neke i ideološkim – kritizira Rogersovo humanističko pridavanje važnosti samoostvarenju kao najvišem cilju i jednoj vrsti (urođenog) nagona³², posebno zato što kod ne malog broja osoba potiče razvoj narcističkih elemenata, a shvatljiva je kao hiperreakcija na nisko samopoštovanje. Ako shvatimo kao nagon, onda je to ostvarenje već u prirodu upisanog, no ostvarenje osobnosti je daleko više od već kroz prirodu predodređenog, jer bi se time nijekalo deklarirano visoko mjesto slobodi.

Deklariranje i nastojanje oko transparentnosti pokazalo se za psihoterapiju usredotočenu na (osobu) klijenta dvosjeklim mačem glede njezine sudbine: otvorenost kritici mu je donijela i mnogo kritičkih glasova i u zadnje vrijeme opadanje interesa: kao da postoji neka vrst mehanizma kojim, kad sam sebe kritiziraš, onda će to učiniti i drugi. Vjerojatno je Rogers trebao po pitanju transparentnosti uzeti u obzir i druge psihoterapije kroz paralelne studije, jer inače rezultati glede uspjeha psihoterapije obeshrabruju, već i samom činjenicom da oko jedna trećina osoba, nakon kraćeg vremena, nezadovoljna napušta ovaj psihoterapeutski tretman.³³

3. 4. Psihoterapija Gestalta

Izgleda da je među psihoterapeutskim smjerovima povijest Gestalta jedna od najburnijih. Osim što se ubrzo nakon osnivanja etabliraju tri struje, čak i geograf-

³¹ Usp. u smislu pokušaja integracije na primjer: W. BERGERMANN, *Focusing. Selbsthilfe durch Körpererfahrung*, Humboldt, München, 1995.

³² Usp. V. E. FRANKL, *La sfida del significato. Analisi esistenziale e ricerca di senso*, Erickson, Gardolo–Trento, 2005., str. 45–103. Izdavači (D. Bruzzone i E. Fizzotti) su u ovom dijelu prikupili različite Franklove doprinose u razračunavanju s humanističkom impostacijom samoostvarenja.

³³ Usp. F. LASOGGA, »Gesprächstherapie: Zu viel Ideologie?«, str. 70.

ski udaljene jedna od druge, idejni začetnici, posebno F. Perls, svojim osobnostima daju snažan pečat identitetu ustanove gdje djeluju.³⁴ Kod Gestalta vrijedi posebno činjenica da odražava svoje vrijeme, kako u izričaju (buntovništvo studentskog i hippy pokreta s anarhističkim crtama političkog angažmana pod utjecajem socijalističkog optimizma odnosno utopizma, nepoštivanje osnovnih pravila uljudne komunikacije, sve do sarkazma i otvorene agresivnosti već i među samim voditeljima), tako i utjecaju na svoj razvoj (F. Perls se ugledao na čitav niz psihologija, ali i filozofija, uključujući i zen, zatim teatra, zbog čega će svoje Workshops, posebno pod kraj djelovanja, zvati cirkusom).³⁵

Na Gestalt se, kako su ga prakticirali osnivači, danas gleda s priličnom dozom skeptičnosti, i to ne samo glede njezine uspješnosti, nego za mnoge postaje upitna već i njezina impostacija, dok su mišljenja da je ona tek neka vrst »zabave za odrasle« čiji je jedini cilj doživljaj odnosno iskustvo i izričaj sebe (uključujući i onaj estetski³⁶), vlastitih želja, očekivanja i vrijednosti, i kako se osoba sprječava u njihovu ostvarivanju³⁷, te da po tome ona ne bi bila indicirana kod ozbiljnih psihičkih smetnji. U prilog tome govori i činjenica glede primjene i uspješnosti Gestalta. Naime, brzo se pokazalo, kako je teško ponoviti stil i uspješnost rada jednog F. Perlsa, osobe koja je uspijevala u sebi objediniti proturječnosti; k tome, problem u njegovoj ostavštini predstavlja i izraziti anti-intelektualizam kojim je deklarirao primat iskustva nad teoretskim sistematiziranjem psihoterapeutskog rada. Uspjeh u njegovu radu poznavatelji pripisuju prije svega njegovoj izuzetnoj sposobnosti intuicije; suočeni s tom činjenicom, javlja se potreba jednog teoretskog okvira i preispitivanja psihoterapeutskog djelovanja.³⁸ Za razliku od Rogersa, zainteresiranog za sustavno praćenje psihoterapeutskog procesa i njegove efikasnosti, izgleda da uspjehe Gestalta valja uvelike vezati uz samu osobu psihoterapeuta; u tom bi ju smislu možda bilo moguće povezati uz uspjehe s placebo-efektom. Izgleda da, na temelju meta-analiza, postoji opravdana sumnja, može li Gestalt kao psihoterapija opstati sama za sebe; zbog ozbiljnosti odnosno odgovornosti za uspjeh psihoterapeutskog rada u redovima psihoterapeuta Gestalta postoji sklonost eklekticizmu,

³⁴ Usp. J. M. BERNARD, »Laura Perls: From Ground to Figure«, u: *Journal of Counseling and Development*, 64 (1986.), str. 367–373.

³⁵ Usp. F. S. PERLS, *Gestalt-Therapie in Aktion*, Klett-Cotta, Stuttgart, 92002., str. 45.; R. WULF, *The Historical Roots of Gestalt Therapy Theory*, <http://www.gestalt.org/wulf.htm>; H. PORTELE, »Anarchistische Grundlagen der Gestalttherapie«, u: *Gestalttherapie*, 2(1993), str. 22.

³⁶ Usp. J. RHYNE, »The Gestalt Approach to Experience, Art, and Art Therapy«, u: *American Journal of Art Therapy*, 40 (2001.), str. 109–120.

³⁷ Usp. D. ENGLE – M. HOLIMAN, »A Gestalt-Experiential Perspective on Resistance«, u: *Journal of Clinical Psychology*, 58/2 (2002.), str. 175–183.

³⁸ Usp. W. R. PASSONS, »Gestalt Therapy Intervention for Group Counseling«, u: *Personnel and Guidance Journal*, 51/3 (1972.), str. 183–189.

i to tako da se u programiranju same psihoterapije udružuju uglavnom s kojom drugom psihoterapijom, dok se u segmentima psihoterapeutskog procesa obilno služe Gestaltovim tehnikama, kao na primjer insceniranja problema.³⁹

4. Vanjski faktori utjecaja na razvojne smjernice psihoterapije

Prethodnim se poglavljem pokušalo ilustrirati, kako razvoj na psihoterapeutskoj sceni i unutar jednog psihoterapeutskog smjera ne samo da je moguć, nego je i nužan, hoće li jedna psihoterapija na adekvatan način odgovoriti potrebama konkretne osobe u njezinu socijalnom i kulturnom okružju odnosno vremenu u kojem živi. Senzibilnost i otvorenost razvoju potiče uz ostalo i dijalog sa srodnim znanostima tj. izazovima drugih znanstvenih disciplina, kao na primjer medicine ili biologije, čija istraživanja i iznenađujući rezultati fasciniraju i ujedno povlače konzekvencije na psihološkom planu, dok u isto vrijeme otvaraju niz zajedničkih pitanja, posebno onih glede njihovih filozofskih i etičkih postavki odnosno ekspliciranja slike o čovjeku koju određena znanost nužno postulira.⁴⁰

4. 1. Konzekvencije slike o čovjeku

Malo prije spomenuto pitanje slike o čovjeku odnosno implicitne antropologije dugo je vremena u psihologiji bilo izbjegavano, vjerojatno i zato što se smatralo isključivo filozofskim pitanjem, područjem znanosti prema kojoj je psihologija pokušavala izboriti autonomiju. U međuvremenu se ipak etablirala svijest, kako je ovo pitanje od presudne važnosti, prije svega za određivanje etiološkog puta jednog psihičkog događanja odnosno smetnje, ali jednako tako uvelike usmjerava postavljanje ciljeva i sam tijekom psihoterapije; gledano iz takve perspektive, moguće je razumjeti šarolikost razumijevanja i naglasak koji pojedina psihoterapija postavlja u svom radu. Svijesti o važnosti slike o čovjeku pridonijela je uz ostalo i praktična poteškoća u ophođenju s jednom psihoterapijom od strane osoba drukčijeg kulturološkog i/ili religioznog okružja, u kojih etabliranje psihologija ame-

³⁹ Usp. J. ROBINSON, »Towards a state of being able to play: Integrating Gestalt concepts and methods into a psychodynamic approach to counseling«, u: *British Journal of Guidance & Counselling*, 19/1 (1991.), str. 44–65.

⁴⁰ Usp. C. Z. ENNS, »On Teaching about the Cultural Relativism of Psychological Constructs«, u: *Teaching of Psychology*, 21/4 (1994.), str. 205–211; H. KEUPP, »Das Subjekt als Konstrukteur seiner selbst und seiner Welt«, u: H. KEUPP – K. WEBER (ur.), *Psychologie. Ein Grundkurs*, str. 37. Autor priznaje da je zapravo antropološko pitanje »već odavno istjerano iz psihologije«, iako od osnovne važnosti za samu psihologiju; u psihologiji postoji tendencija zaobilaženja suočiti se s osnovnim pojmovima, kao što su čovjek, individuum, osoba ili identitet, a to znači da se oni nereflimirano uvlače u psihološke konstrukte i na neki način dogmatiziraju.

ričko-europske kulturne baštine nailazi na visok otpor odnosno trebaju neku vrst inkulturacije.⁴¹

Koliki utjecaj ima pitanje implicitne teorije osobnosti na jednu psihoterapiju, moguće je uočiti već kod etabliranih, po mnogo čemu suprotstavljenih blokova psihoterapeutskih škola: dubinskih i ponašajnih psihologija. Dok prve uzroke duševnim smetnjama traže u traumama djetinjstva i ondašnjim problematičnim odnosima s osobama od značenja i, tome konzekventno, pokušavaju – kroz otkrivanje i posvjescivanje – potisnutoj traumi dati pozornost da bi je tako razriješile u sadašnjosti, druge svraćaju pozornost daleko više na mogućnost promjene u otkrivanju i korekciji procesa učenja jedne smetnje, jer vjeruju da je za smjer razvoja odnosno psihičko zdravlje najvećim dijelom odgovorna, istina, prošlost, ali kao mjesto neadekvatnih procesa učenja i socijalnog stresa; njih je moguće korigirati kroz usvajanje i 'automatizaciju' funkcionalnih ponašanja i gratifikantnih odnosa. I jedna i druga struja zastupaju neku vrst autonomije psihičkog aparata, bilo pod utjecajem podsvjesnih ili društvenih automatizama, dok pitanja doživljaja, motivacije, životnih ciljeva, odluka ili slobode igraju relativno sporednu ulogu; izgleda da egzistencijalne karakteristike čovjeka i inače zadaju poteškoće psihologiji, koliko god ih ona nominalno proklamira, jer stavljaju u pitanje onu ionako relativnu mogućnost razumijevanja i predviđanja ljudskih misli, emocija i ponašanja.⁴²

Po pitanju etiologije i faktora promjene zasigurno će psihoterapije i dalje ostati relativno nejedinstvene, no ima pokušaja svesti različite impostacije u četiri grupe koje različitim naglascima promišljaju odnos pojedinca (internih faktora) i okoline (eksternih faktora razvoja). Kao primjer može poslužiti Montada⁴³ koji, govoreći o razvojnim teorijama, implicitno naznačuje etiološki put jednog psihičkog fenomena.

Interakcionistička koncepcija pretpostavlja da se subjekt i okolina uvijek nalaze u dinamičnoj međuovisnosti tj. da međusobno utječu jedni na druge. Na psihička događanja utječu u jednakoj mjeri aktivan doživljaj, istraživanje i odabiri subjekta, kao i socijalni kontekst, doživljaji od intenzivne emotivne važnosti (da-

⁴¹ Usp. I. SCHAETUBLE, »Psychologie als Disziplin und Profession«, str. 31. Autor se poziva na niz izvještaja o pokušajima lokalnih znanstvenika, ne uvoziti kao gotov produkt psihologiju iz zemalja gdje se ona povijesno etablirala, nego ju inkulturirati, imajući u vidu društvene, kulturološke i ideološke odnosno religijske posebnosti. Autor stvara kovanicu u tu svrhu: »indigenizacija« psihologije, ili – oslanjajući se na druge autore – »individualna modernizacija« psihologije.

⁴² Usp. N. GROEBEN – E. ERB, »Menschenbilder« u: J. STRAUB – W. KEMPF – H. WERBIK (ur.), *Psychologie Eine Einführung. Grundlagen, Methoden, Perspektiven*, DTV, München, 2002., str. 23.

⁴³ Usp. L. MONTADA, »Fragen, Konzepte, Perspektiven«, u: R. OERTER – L. MONTADA, *Entwicklungspsychologie*, Beltz, Weidheim-Basel-Berlin, 2002.

kle: pripadnost obitelji, značajne osobe, prijatelji), te kulturna sredina (društveni status, posao, vršnjaci, izobrazba). U ovakvoj koncepciji nemoguće je razumjeti osobu, ako je se odijeli od njezine okoline: okolnosti formiraju čovjeka i čovjek formira okolnosti, osoba i okolina tvore jedno interaktivno polje. Osoba i okolina nalaze u ovakvom shvaćanju izuzetno velik broj mogućnosti razvoja, no nije ih za shvatiti neograničenima, kako zbog osobnih (uz ostalo i nasljednih) predispozicija, tako i socijalnih mogućnosti koje je osoba u stanju »prisvojiti«. ⁴⁴

Egzogenističke teorije (Watson, Pavlov, behavioristi) pridaju gotovo isključiv utjecaj okoline na psihička događanja odnosno rast i razvoj. Okolina je ta koja oblikuje pojedinca, pa zato u svakoj osobi postoji mogućnost razvoja u genijalca (liječnika ili bankara) ili pak prosjaka, ovisno o društvenoj stimulaciji odnosno šansama koje životne okolnosti donose. ⁴⁵

Endogenističke koncepcije posvećuju posebnu pažnju pojavi senzorijskih, motoričkih, kognitivnih i drugih sposobnosti. One su intrinzične subjektivne i nasljedne prirode, a vezane su često uz rast i razvoj, dakle: nisu odmah date, nego postoji okvirno vrijeme njihova pojavljivanja u određenom životnom razdoblju. Okolina po takvoj koncepciji ne može proizvesti određeno psihološko događanje, ona može jedino pravodobno prepoznati spremnost izvjesne sposobnosti i stimulirati njihovo usavršavanje.

I napokon, *samoformirajuće teorije* polaze od činjenice da su iskustva obiteljskog okruženja presudni faktori razvoja i psihičkog događanja. Koncepcija se reflektira u sistemskim psihologijama, a ekstremni se oblik ovakvog shvaćanja ogleda u konstruktivizmu. Jako poopćeno: ovakvo shvaćanje negira presudnost tijela ali i okoline za razvoj ili psihičko događanje; u prvom planu ovdje biva stavljen subjekt koji konstruira, aktivno i selektivno integrira s okolinom. Subjekt se stavlja nasuprot svojoj okolini iz koje prima i elaborira informacije, ali zahvaljujući – i u funkciji – svog konstrukta stvarnosti.

Pitanje implicitne slike o čovjeku unutar psihološkog diskursa, svjesno ili nesvjesno, znatno je pod utjecajem rezultata istraživanja ostalih disciplina o čovjeku. Tako, otkrića na području (ponašajne) genetike bacaju novo svjetlo na niz psiholoških datosti, jer rezultati istraživanja naznačuju kako je nemali broj psiholoških datosti, izgleda, nasljedno uvjetovan⁴⁶; u interesu za ovaj segment istraživanja čovjekove prirode valja nazrijeti reminiscenciju evolucionističke teorije

⁴⁴ Usp. H. KEUPP, »Das Subjekt als Konstrukteur seiner selbst und seiner Welt«, str. 45.

⁴⁵ Usp. G. DANZER, »Grundzüge einer individualpsychologischen Psychosomatik«, u: G. MACKENTHUN (ur.), *Verständnis und Mitgefühl. Vorträge und Essays zur tiefenpsychologischen Kulturanalyse und Psychosomatik*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2000., 147–158.

⁴⁶ Usp. SCHEPANK, »Genetik der psychogenen Erkrankungen«, u: H. Ch. DETER (ur.) *Psychosomatik am Beginn des 21. Jahrhunderts. Chancen einer biopsychosozialen Medizin*, str. 533–539.

o biološkom substratu psiholoških događanja.⁴⁷ Kao primjer je moguće navesti niz istraživanja provedenih nad jednojajčanim blizancima, koji kod istog genetskog materijala iako pod različitim uvjetima odrastanja – osobito u mladoj dobi – pokazuju značajne sličnosti u emocionalnosti, preferiranju određenih aktivnosti, socijalnosti, ali i u sklonosti razvoju nekih od psihičkih odnosno fenopsihičkih oboljenjima, kao: shizofreniji, anoreksiji, nervozi, hiperaktivnom sindromu, anksioznim sindromima, i općenito: sklonosti razvoju neurotičnih poremećaja.⁴⁸

Jednako tako, reformulirajući evolucionističku teoriju, paralelna istraživanja među ljudima i životinjama trebala bi potvrditi tzv. »epigenezu« odnosno mogućnost nasljeđivanja socijalnog i inter-individualnog ponašanja, emotivnog doživljaja, sve do kognitivnih struktura (kao na primjer percepcije), koji mogu biti vezani uz određenu dob i vrijeme ili društvene zadaće odnosno imaju funkciju prilagodbe ili izvršavanja izvjesne socijalne zadaće.⁴⁹ U tom se smislu promatra afektivnu vezanost djece i roditelja, otpor prema incestu, povećani altruizam prema srođnicima ili osobama od povjerenja, tribalizam (osjećaj pripadnosti 'čoporu'). Jednako je tako moguće interpretirati datosti kao: nepovjerenje u strance, sklonost hijerarhijskoj dominaciji u grupi, dominaciju muškog spola u mnogim kulturama (kao i kod životinja), zatim podjelu poslova među spolovima, agresiju u zaštitu teritorijalnih resursa.⁵⁰ Ovakve značajke u ponašanju, emocijama i kognicijama moguće je sresti kako kod životinja tako i kod čovjeka, uz svu kulturnu diferencijaciju, i zato je prema Wilsonu moguće govoriti o nekoj vrsti »socijalne inteligencije«.⁵¹

Istraživanja na području ponašajne genetike, etologije i sociobiologije još će pisati mnoga poglavlja glede razumijevanja psihičkih događanja kod čovjeka, čime uvelike pridonose korigiranju nekadašnjeg uvjerenja o mogućnosti autonomije psihičkog aparata odnosno postuliranje intrinzično psiholoških fenomena.⁵² U ovom kontekstu, zbog množine informacija koje se nekad primaju s puno entu-

⁴⁷ Usp. F. M. WUKETITS, *Soziobiologie. Die Macht der Gene und die Evolution sozialen Verhaltens*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1995.; F. M. WUKETITS, »Ethologie«, u: J. STRAUB – W. KEMPF – H. WERBIK (ur.), *Psychologie. Eine Einführung. Grundlagen, Methoden, Perspektiven*, str. 214ss.

⁴⁸ Usp. W. BRÄUTIGAM, *Psychotherapie*, str. 93ss.

⁴⁹ Usp. R. DAWKINS, *Das egoistische Gen*, Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg, 1994.

⁵⁰ Usp. J. TOOBY – L. COSMIDES, »On the Universality of Human Nature and the Uniqueness of the Individual: The Role of Genetics and Adoption«, u: *Journal of Personality*, 58/1 (1990.), str. 17–67; F. M. WUKETITS, »Evolutionstheorie und Verhaltensforschung«, u: B.-M. BAUMUNK – J. RIESS (ur.), *Darwin und Darwinismus. Eine Ausstellung zur Kultur und Naturgeschichte*, Akademie-Verlag, Berlin, 1994., str. 219–222; R. CONRAD, »'[A]s if She Defied the World in her Joyousness': Rereading Darwin on Emotion and Emotional Development«, u: *Human Development*, 47 (2004.), str. 40–65.

⁵¹ E. O. WILSON, *Die Einheit des Wissens*, Goldmann, München, 1998.

⁵² F. M. WUKETITS, »Ethologie«, str. 209.

zizajma pa zato s umanjeno kritičnošću, nužno je nanovo posvijestiti (vlastitu) implicitnu sliku o čovjeku, i koliko ona zbog općinjenosti jednim istraživanjem biva eventualno prešutno i neopaženo modificirana, posebno kad je riječ o nekim od egzistencijalnih karakteristika čovjeka, kao na primjer koncepciji motivacije, slobode, volje, individualnosti itd.⁵³

4. 2. Identitet kao kulturološko pitanje

Doživljaj sebe odnosno vlastita identiteta od iznimne je važnosti za svaku osobu; obično se formulira kao potreba za jedinstvenošću i neponovljivošću, karakteristikama po kojima bi osoba trebala biti prepoznatljiva. Opseg pak i implikacije identiteta su daleko složeniji; obuhvaćaju naime parametre ne samo individualne prirode kao što su spol, dob, osobna povijest itd., nego i socijalni okvir u kojem se posebnosti odvijaju, a to su socijalni status, ekonomske, kulturne i socijalne prilike (i u doslovnom smislu), ugled, priznanje odnosno poštivanje, pripadnost etničkoj i/ili kojoj drugoj skupini itd.⁵⁴ Moglo bi se reći da identitet nije isključivo traženje posebnosti, nego se daleko više događa kao dijalog (kompromis) prethodnoga sa zahtjevima okružja, tako da se može reći da je usko vezan uz osobni doživljaj okoline, njezinih utjecaja i pritisaka, izborenog ili dodijeljenog statusa. On je nužan, jer osoba samo kroz logičke i dijaloške relacije odnosno kroz djelovanje uspijeva zadovoljiti svoje potrebe na prihvatljiv način.⁵⁵

Dok bi parametre 'osobne' prirode, posebnost vlastita identiteta koja se doživljava kroz predodžbu o jedinstvu, razvoju, kontinuitetu, koherentnosti, osoba željela doživjeti kao relativno stabilne⁵⁶, izgleda da socijalni okvir u kojem se odvija individualnost poznaje daleko veću dinamičnost, posebno zbog procesa globalizacije, pluralizacije i individualizacije, koji prelaze granice ekonomije ili države i pokazuju svoj utjecaj na ostalim razinama, uključujući i psihološku odnosno osjećaj osobnog blagostanja.⁵⁷ Situacija u kojoj živi, osobi se, istina, prezentira kao sve kompleksnija, i možda više nepregledna i kaotična zbog nemogućnosti fiksirati, obraditi,

⁵³ Usp. N. GROEBEN – E. ERB, »Menschenbilder«, str. 29s.

⁵⁴ Usp. H. R. MARKUS – Sh. KITAYAMA, »The Cultural Psychology of Personality«, u: *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29/1 (1998.), str. 63–87; E. TOMALIN, »Religion and a rights-based approach to development«, u: *Progress in Development Studies*, 6/2 (2006.), str. 93–108. Istraživanje se odnosi na utjecaj budističke religiozne tradicije.

⁵⁵ Usp. Th. HÜLSHOFF, *Emotionen. Eine Einführung für beratende, therapeutische, pädagogische und soziale Berufe*, Ernst Reinhardt, München–Basel, 2001., str. 277.

⁵⁶ Usp. A. CASPI – T. E. MOFFITT, »When do Individual Differences Matter? A Paradoxical Theory of Personality Coherence«, u: *Psychological Inquiry*, 4/4 (1993.), str. 247–271.

⁵⁷ Usp. A. REALO – K. KOIDO – E. CEULEMANS – J. ALLIK, »Three Components of Individualism«, u: *European Journal of Personality*, 16 (2002.), str. 163–184. Autori propituju implikacije ovog procesa u Estoniji.

vrjednovati i razumjeti množinu informacija kojima je permanentno bombardirana. U takvoj situaciji osobi postaje teško donositi odluke, stvoriti si vlastito mišljenje, izdržati proturječnosti i, posljedično tome, definirati i osjetiti kontinuitet vlastitog identiteta.⁵⁸ Nove se slobode lako okrenu u nove prisile, a nepregledno se tržište mogućnosti, 'proizvodnja' i zadovoljenje potreba može pretvoriti u pravu »tiraniju mogućnosti«. ⁵⁹ Osjećaj vlastitog identiteta, u ovakvom okružju, znači često traganje za osobnom ravnotežom glede ophođenja sa stvarnim potrebama, doživljajima, vremenom – stavljajući i uočavajući granice, bez nostalgичne vezanosti na prošlost.⁶⁰

U ovom segmentu i sam osjećaj posebnosti, zbog snažnog utjecaja okružja, valja nužno redefinirati kao permanentnu dinamičnost koja će uključivati mogućnost diskontinuiteta i fragmentacije osobnosti (možda neka vrst »hibridnog« ili »multiplog« identiteta), kriza, prekida ili nenadanih prijelaza u razvoju i doživljaju sebe i svijeta.⁶¹ S tim u skladu, formiranje se identiteta odvija kao proces harmonizacije unutarnjeg i vanjskog svijeta, okružja i realnosti⁶², no – za razliku od nekoć – sve više izostaju standardi koji preko tradicija, modela identifikacije i kulturoloških obrazaca daju povratnu informaciju glede smjera i stupnja normalnosti. Tako se, za razliku od prethodnog razdoblja, identitet pokazuje sve drugo nego stabilan i statičan.⁶³

Novi uvjeti života, kao posljedica opće utjecajnog procesa globalizacije, prisiljavaju na korekcije u definiranju kako čovjekova psihičkog zdravlja, odnosno osjećaja blagostanja, tako i opsega psihičkih smetnji. I sama granica između zdravog i bolesnog postaje fluidna, čime psihodijagnostika i njezini instrumenti konzekventno doživljavaju poljuljanost i relativiziranje, tako da se sve više etablira tzv. funkcionalno definiranje normalnosti koje ne stavlja naglasak na izvjesnu psihološku smetnju *per se*, nego će ju uzimati u obradu, ukoliko je korelatna s općim stanjem osobe.

⁵⁸ Usp. D. CERVONE, »Personality Architecture: Within-person Structures and Processes«, u: *Annual Review of Psychology*, 56 (2005.), str. 423–452; E. P. SCHACHTER, »Identity Configurations: A New Perspective on Identity Formation in Contemporary Society«, u: *Journal of Personality*, 72/1 (2004.), str. 170. Različiti se autori u ovom segmentu istraživanja često pozivaju na Eriksona.

⁵⁹ Usp. H. ERNST, *Psychotrends. Das Ich im 21. Jahrhundert*, Piper, München–Zürich, ²1997.

⁶⁰ Usp. C. E. ROLAND – R. M. FOXX, »Self-respect: a neglected concept«, u: *Philosophical Psychology*, 16/2 (2003.), str. 247–287.

⁶¹ Usp. H. J. M. HERMANS, »Introduction: The Dialogical Self in a Global and Digital Age«, u: *Identity; An International Journal of Theory and Research*, 4/4 (2004.), str. 297–320; D. E. S. FRABLE, »Gender, Racial, Ethnic, Sexual, and Class Identity«, u: *Annual Review of Psychology*, 48 (1997.), str. 139–162.

⁶² Usp. A. S. WATERMAN, »Finding Someone to be: Studies on the Role of Intrinsic Motivation in Identity Motivation«, u: *Identity. An International Journal of Theory and Research*, 4/4 (2004.), str. 209–228.

⁶³ Usp. V. E. FRANKL, *Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse*, Fischer, Frankfurt/Main, ⁷1998., str. 18 i njoj pridružena bilješka 33 na str. 310. Ovakva se »bolna situacija« može oformiti u patogenu situaciju »egzistencijalnog vakuuma«.

4. 3. Spolni identitet između nasljeđa i utjecaja okoline

Usko vezano uz redefiniciju identiteta, promišljanje novonastale situacije obuhvaća i odnos među spolovima, novi trend potican uz ostalo i razvojjima unutar feminističke psihologije. Dok prethodna vremena vide uglavnom suprotstavljene spolove, a ophođenje među njima karakterizira agresivnost, borba za moć i moralizirajuća utemeljivanja aktualnog stanja koja su uglavnom ženama onemogućivala pristup centrima moći, zanimanjima, postizanju karijere tj. jednakopravnom ostvarivanju.⁶⁴ Tako se, za razliku od feministkinja starije generacije, ne stavlja se više u središte interesa položaj žene kao takve u društvu i tome konzekventno borbu za oslobađanje ispod vlasti muškarca u političkom, ekonomskom ili socijalnom smislu.⁶⁵ Plod je to nove svijesti i činjenica da razlike između žene i muškarca po mnogo čemu mogu biti manje značajne nego one unutar istog spola, kao na primjer odnos majke i kćeri. Konzekventno se tome etablira neka vrst dekonstrukcije društvenih normativa glede važnosti formiranja identiteta na temelju spola u čisto fizičkom smislu, a tradicionalna podjela na spolove zbog fiziološke funkcije rađanja gubi na čvrstoći diferenciranja.⁶⁶ Izgleda da ovo odvajanje sposobnosti rađanja iz definicije identiteta, može za ženu uvelike utjecati na odluku glede rađanja, ali i na njezin seksualni život u cjelini, spremnost i sposobnost za odluku stupanja u brak i isključivog partnerstva s osobom suprotnog spola⁶⁷ i shvaćanja (biološkog) roditeljstva unutar obitelji. Prema takvom mišljenju, moguće je zamisliti da bi razlike u biološkoj spolnosti izgubile na svojoj važnosti promijenjenim kulturološkim, političkim i socijalnim zasadama, a pitanje spola odnosno osjećaj identiteta ne bi trebala predstavljati heteroseksualna suprotstavljenost.⁶⁸

Novija promišljanja pokušavaju uravnotežiti ekstremno socio-kulturološko shvaćanje spolnosti i spolnog identiteta te upozoravaju na previđanje činjenice da spolne razlike nisu naprosto produkt socijalizacije⁶⁹, nego se utjelovljuju – na

⁶⁴ Usp. W. WEBSTER, »Transnational Journeys and Domestic Histories«, u: *Journal of Social History*, 39/3 (2006.), str. 651–666.

⁶⁵ Usp. T. MUSFELD, »Gender«, u: H. KEUPP – K. WEBER (ur.), *Psychologie. Ein Grundkurs*, str. 55.

⁶⁶ G.-A. KNAPP, *Feministische Theorien zur Einführung*, Hamburg, 2000., str. 9.

⁶⁷ Usp. W. J. BISS – SHARON G. HORNE, »Sexual Satisfaction as more than a Gendered Concept: The Roles of Psychological Well-Being and Sexual Orientation«, u: *Journal of Constructivist Psychology*, 18 (2005.), str. 25–38.

⁶⁸ Usp. J. BUTTLER, *Das Unbehagen der Geschlechter*, Frankfurt/Main, 1995.

⁶⁹ To je moguće uočiti na primjer u ophođenju s emocijama: usp. J. L. NEWMAN – D. R. FUQUA – E. A. GRAY – D. B. SIMPSON, »Gender Differences in the Relationship of Anger and Depression in a Clinical Sample«, u: *Journal of Counseling & Development*, 84 (2006.), str. 157–162; R. D. GOODWIN, »Association between Coping with Anger and Feelings of Depression among Youths«, u: *American Journal of Public Health*, 96/4 (2006.), str. 664–669.

doslovan način – u fizičkoj i fiziološkoj razlici; postoje, dakle, spolno specifične karakteristike⁷⁰, a potvrđuju ih trans-kulturalna istraživanja⁷¹; te efektivne i ne-
previdive razlike u tjelesnome imaju i dalje reperkusije na društvenom životu i
doživljaju specifičnosti spola, i ne samo obrnuto.⁷²

Oslanjajući se na noviju psihoanalizu, moguće je ustvrditi da se spolno pola-
riziranje etablira na podsvjestan način u osobi no, za razliku od klasične psihoa-
nalize, danas se smatra da je po pitanju spolnog identiteta daleko teže muškarcu
nego ženi.⁷³ Naime, dječak mora odustati od prvotnog objekta ugođe i identifikaci-
cije i povezan je s borbom protiv strašne (podsvjesne) 'spoznaje' da bi mogao biti
kao majka, pa zato mora tražiti drugi objekt identifikacije, oca, koji je nerijetko
odsutan. Za žensko dijete čini se proces izgradnje spolnog identiteta daleko manje
traumatičan, barem utoliko što se ona u ljubavi i identifikaciji može zadržati svoj
dobar odnos s majkom, prije svega zato što otac ne biva doživljen kao konkurenci-
ja za majčinu ljubav, jer je relativno odsutan iz emotivnih zbivanja. Za djevojčicu
se kasnije javlja daleko dublji i suptilniji problem od onoga što proživljava dječak
u odnosu na majku: kako razviti i prisvojiti vlastitoj osobnosti dovoljno prostora
i autonomije ispod vlasti majčine sveprisutne ljubavi.⁷⁴ Kontinuitetu polariziranja

⁷⁰ Usp. O. HIORT – U. THYEN – P.-M. HOLTERHUS, »The Basis of Gender Assignment in Disorders of Somatosexual Differentiation«, u: *Hormone Research*, 64/suppl. 2 (2005.), str. 18–22; R. WALTNER, »Genital Identity: A Core Component of Sexual- and Self-Identity«, u: *The Journal of Sex Research*, 22/3 (1986.), str. 399–408; J. F. WILSON, »The Pain Divide between Men and Women«, u: *Annals of Internal Medicine*, 144/6 (2006.), str. 461–464.

⁷¹ Usp. A. T. CHURCH, »Culture and Personality: Toward and Integrated Cultural Trait Psychology«, u: *Journal of Personality*, 68/4 (2000.), str. 651–703.

⁷² Usp. M. DAMBRUN – S. DUARTE – S. GUIMOND, »Why are men more likely to support group-based dominance than women? The mediating role of gender identification«, u: *British Journal of Social Psychology*, 43 (2004.), str. 287–297; I. BURKITT, »Sexuality and gender identity: from a discursive to a relational analysis«, u: *The Sociological Review*, 46/3 (1998.), str. 483–504. Tako Musfeld: »Es kann leicht übersehen werden, dass die Unterschiede, wenn sie auch sozialisatorisch hergestellt werden, dennoch verkörpert werden, also in den Leib geschrieben sind und sich dabei an die morphologischen Unterschiede und die Stellung in der Generativität anlehnen«; T. MUSFELD, »Gender«, str. 59. Autorica kod toga ne smatra problematičnima toliko fizičke tj. fiziološke razlike među spolovima ali, imajući u vidu tekovine feminističke borbe, za nju je i dalje problematično jedino povijesno i kulturološko breme kod odvagivanja položaja žene, kako u društvu tako u mentalitetu pojedinca.

⁷³ Usp. E. V. WELLDON, *Mutter, Madonna, Hurre. Die Verherrlichung und Erniedrigung der Mutter und der Frau*, Bonz, Waiblingen, 1992.

⁷⁴ Tako nastanak novih spolnih klišeja bude usredotočen na formiranje spolnog identiteta u odnosu na majku: »So entsteht ein weibliches Muster von ungetrennter Bezogenheit und ein männliches von unbezogener Getrenntheit«; T. MUSFELD, »Gender«, str. 67; usp. S. EPSTEIN, »Sexuality and Identity: 'The Contribution of Object Relations Theory to a Constructionist Sociology'«, u: *Theory and Society*, 20 (1991.), str. 825–873.

među spolovima i održanju klišeja u formiranju identiteta prema spolu⁷⁵ pridonose i rezidui 'starog' mentaliteta, motivirani nekad gotovo praktičnim razlozima. Iako muškarac bude spreman napustiti posao zbog brige oko odgoja djece, posvetiti se kućanskim poslovima i nije mu više strano pokazati emocije itd.⁷⁶, sve donedavno nezamislivo, on to učini ako je ekonomski isplativije, kad na primjer žena ima bolji posao ili karijeru. Uz ovo valja pridodati još jedan praktičan razlog održanju sadašnjih diferencijacija, a to je realna i emocionalna odsutnost muškarca u odgoju⁷⁷ i kvantitativno snažna prisutnost žena u obrazovanju.

Novi je feminizam redimenzionirao prvotne ideje pokreta glede borbe za jednakopravni položaj žene, vođene nekom vrsti zavisti na muškarce i njihov položaj, pa se pariranje i nadmetanje sa suprotnim spolom odvijalo uglavnom u preuzimanju istih strategija mišljenja i ponašanja; omogućen pristup moći, ekonomiji i društvenom značenju otkrio je mnoge prednosti ženskog stila nad muškim i da biti žena ne znači nedostatak.⁷⁸ Ilustracije radi, može se istaknuti efikasniji način managementa, pa se govori o ženskom stilu vođenja; jednako tako, žene pokazuju veću osjetljivost u socijalnoj situaciji.⁷⁹ Po sebi ovakve kvalifikacije još uvijek ne osiguravaju ženi veće socijalne prednosti⁸⁰, ali prisiljavaju muškarce uvidjeti prednosti učenja, misli i djelovanja »na ženski način«⁸¹ odnosno pomažu uviđanju

⁷⁵ Usp. J. M. ROSS-GORDON, »Gender Development and Gendered Adult Development«, u: *New Directions for Adult and Continuing Education*, 84 (1999.), str. 29–37; M. S. ARUGUETE – A. YATES – J. EDMAN, »Gender Differences in Attitudes about Fat«, u: *North American Journal of Psychology*, 8/1 (2006.), str. 183–192.

⁷⁶ Usp. Ch. EVERINGHAM – T. BOWERS, »Re-claiming or re-shaping fatherhood«, u: *Health Sociology Review*, 15/1 (2006.), str. 96–103. Autori imaju u vidu prije svega australsku socio-kulturnu sredinu.

⁷⁷ A. GYSLING, *Der grenzenlose Mann. Über wahre und fragwürdige Männlichkeit*, Kreuz, Zürich, 1993., str. 153.

⁷⁸ To naravno ne znači da nova situacija samoj ženi nužno umanjuje napetosti. Usp. R. G. CINAMON, »Anticipated Work-Family Conflict: Effects of Gender, Self-Efficacy, and Family Background«, u: *The Career Development Quarterly*, 54 (2006.), str. 202–215.

⁷⁹ Usp. L. M. KARAKASHIAN – M. I. WALTER – A. N. CHRISTOPHER – T. LUCAS, »Fear of Negative Evaluation Affects Helping Behavior: The Bystander Effect Revisited«, u: *North American Journal of Psychology*, 8/1 (2006.), str. 13–32.

⁸⁰ S. M. ELIAS – R. CROPANZANO, »Gender Discrimination may be Worse than you Think: Testing Ordinal Interactions in Power Research«, u: *The Journal of General Psychology*, 133/2 (2006.), str. 117–130.

⁸¹ Glede prednosti ženskog stila: »Viele der einzelwissenschaftlichen Ergebnisse im Feld von Emotionalität, Denkmustern, Kommunikation und Sozialverhalten weisen eine ähnliche Grundstruktur auf: Frauen bewegen sich mehr in sozialen Bindungen, agieren bezogener und beziehen selbst in ihren Denkbewegungen stärker kontextuelle Bindungen ein. [...] Immer mehr wird die Fähigkeit zur Integration und Kooperation, zu kommunikativer Kompetenz und zur Berücksichtigung von unterschiedlichen Partialinteressen gefragt«; T. MUSFELD, »Gender«, str. 66.

efikasnosti kooperativnosti.⁸² Kolike bi i kakve sve posljedice na ophođenje među spolovima, na identitet muškarca i oca⁸³, ali i na predodžbu muškarca u ženinim očima⁸⁴ mogla imati cjelokupna situacija, nije moguće sagledati i svaka bezrezervna tvrdnja bi zasigurno naznačila ideološku pozadinu. U svakom slučaju, micajne stoljetnih klišeja neće proći bezbolno za obje strane, sve dok se ne uspostavi neka nova ravnoteža.⁸⁵ Moguće je, na primjer, već uočiti kako muškarac skinut s prijestolja stoljetnih privilegija uravnotežuje raspodjelu moći i ugleda, no takav muškarac izgleda da postaje 'slabiji' od žene, lakše se njime manipulira, i time on gubi vrijednost u očima žene.⁸⁶ Uloga muškarca u odnosu na ženu time biva dodatno otežana, jer gubi one instrumente kulturnih i socijalnih tekovina kojima je do sada uspijevaio zadiviti ženu, uvjeriti ju da je za nju i njezino potomstvo dovoljno dobar. Jednako tako, nije moguće sagledati posljedice na formiranje i razvoj identiteta budućih generacija kod ovako promijenjenog (i po mnogo čemu nesigurnog) identiteta spolova, novog stila ophođenja među njima, sve kasnijeg roditeljstva⁸⁷ i sposobnosti pružiti mladoj osobi u stasanju mogućnost identifikacije s takvim roditeljem i njegovim identitetom.⁸⁸

5. Poticaji pastoralnoj praksi iz teorije i prakse psihoterapije

Teološko promišljanje i pastoralni rad bilježe dugu tradiciju dodira s psihološkim materijalom, kako kroz svoju stoljetnu praksu tako u pristupu psihološkom materijalu. Odnos dviju grana znanosti kroz povijest karakterizira niz napetosti i

⁸² Usp. D. J. DISTELHORST, »Dominance and Deference: Status Expectations of Men and Women«, u: *The Diversity Factor*, 13/2 (2005.), str. 24–28.

⁸³ Usp. na primjer transkulturalno istraživanje u Europi: P. ABRAHAMSON–C. WEHNER, »Family and/or Work in Europe?«, u: *Journal of Comparative Family Studies*, 37/2 (2006.), str. 153–171; iz Latinske Amerike: G. FALABELLA, »New masculinity: a different route«, u: *Gender and Development*, 5/2 (1997.), str. 62–64; Ch. BLAZINA, »Gender Role Conflict and the Disidentification Process: Two Case Studies on Fragile Masculine Self«, u: *The Journal of Man's Studies*, 12/2 (2004.), str. 151–161.

⁸⁴ Usp. L. A. MUNDY, »Men's Heterosexual Initiation: Sexual Agency and Empowerment in Post-World War II American Culture«, u: *The Journal of Men's Studies*, 14/2 (2006.) str. 173–189.

⁸⁵ Usp. M. D. FOSTER–S. ARNT–J. HONKOLA, »When the Advantaged Become Disadvantaged: Men's and Women's Actions Against Gender Discrimination«, u: *Sex Roles*, 50/1–2 (2004.), str. 27–36.

⁸⁶ Usp. D. B. HILL, »'Feminine' Heterosexual Men: Subverting Heteropatriarchal Sexual Scripts?«, u: *The Journal of Men's Studies*, 14/2 (2006.), str. 145–159.

⁸⁷ Usp. B. POWELL – L. C. STEELMAN – R. M. CARINI, »Advancing Age, Advantaged Youth: Parental Age and the Transmission of Resources to Children«, u: *Social Forces*, 84/3 (2006.), str. 1359–1390.

⁸⁸ Usp. C. CASTORIADIS, »The Crisis of the Identification Process«, u: *Thesis Eleven*, 49 (1997.), str. 85–98.

nerazumijevanja do otvorenih sukoba, ali i velikog interesa od strane teologije i pastoralne prakse za rezultate istraživanja i metode rada psihologije/psihoterapije, sve do formuliranja posebnih kolegija pod naslovom »Pastoralna psihologija«. Budući da obje znanosti uzimaju ozbiljno čovjeka i njegovu zbilju, mogućnosti razvoja i granice njegove prirode, obje su poticane na dijalog s višestrukom obostranom koristi.

U tom smislu, psihologija može pružiti pastoralu niz modela razumijevanja psihološke zbilje, kako onih glede rasta i razvoja tako devijacija i psihopatoloških oblika osobnosti; ove će informacije biti na poseban način značajne, kad su u pitanju izvjesni bolesni religiozni izričaji koji su zapravo samo forma jedne psihopatologije.

Kad pastoral propituje psihologiju/psihoterapiju glede specifičnih informacija, onda mu valja imati na umu da pred sobom nema monolitnu/e disciplinu/e, a to nužno povlači sa sobom problem valutacije i kategorizacije materijala, posebno ako se određena informacija odnosi na koju stvarnost religioznog izričaja, što znači da će ona nužno reflektirati implicitnu antropologiju istraživača odnosno psihologije/psihoterapije koju ovaj slijedi. Tako bi istraživanja na području genetike, bio-sociologije i psihosomatike trebala još jednom senzibilizirati pastoral za staro pitanje granica čovjekove slobode koje se možda zbog doze entuzijazma oko Koncila malo priklonilo voluntarističkom shvaćanju. Zasižno će aktualizacija problematike u pastoralu imati odjeka u preispitivanju na primjer bračne privole ili odabira svećeničkog i redovničkog zvanja. Uz ovo valja napomenuti opću poteškoću s obradom i kategorizacijom informacija u naše vrijeme koje poznaje permanentni proces globalizacije. S tim u vezi, valja istaknuti da se u međuvremenu etablirao i novi posrednik psihologije/psihoterapije: mediji, koji ne predstavljaju nužno ljudi od struke, a često na populariziran način prezentiraju psihološki materijal, uz mogućnost manipulacije i zarade.

Okružje dostupnosti množine informacija nužno stvara u pastoralu senzibilitet za izvjesne problematike te (podsvjesno) utječe na samu praksu. Kao primjer nam može poslužiti koncepcija vjeronauka i produbljivanja vjerničke prakse koja usvaja niz pedagoških modela rada, psihoterapeutskih tehnika grupne dinamike, a među svoje sadržaje uvodi tematike kao: prijateljstvo, vjernost, ljubav, sebedarje, samoostvarenje, pri čemu materijali ne spominju eksplicitno njihovu vezu s Bogom, gdje neće biti teško uočiti utjecaj implicitne humanističke slike čovjeka, kako u psihoterapiji tako i u pastoralu – podupiran možda optimističkim duhom i smjernicama Drugoga vatikanskog koncila, čime se aktivnost pastora usmjeravala gotovo isključivo na mladu vjerničku populaciju; u njoj se daje prepoznati uvjerenje kako je za stasanje, uključujući i ono u vjeri, od presudne važnosti razvijanje mlade osobe, pažnja njezinim osjećajima i ostvarenje njezinih potencijala. Tek u novije vrijeme javlja se nešto drukčiji koncept pastora odnosno prenošenja poklada vjere, i pobuđuje širi interes javnosti. Kao još rijedak primjer

može poslužiti međunarodni projekt vođen timom pastoralnih djelatnika iz više teoloških struka pod nazivom »Wege erwachsenen Glaubens« (»WeG«), koji će u prvi plan staviti odraslu osobu odnosno mikro-socijalno okružje u kojem se ima dogoditi vjera; inicijativa je plod svijesti, kako individuum i njegov identitet nužno uokviruje interpersonalno, socijalno i kulturno ozračje u kojem živi i djeluje.

Psihologiju, ali i ostale društvene znanosti, valja propitivati glede izvjesne vjerničke prakse koja, čini se, pokazuje znakove neke vrsti zlorabe, posebno kad su u pitanju sakramenti, ali i ostali vjerski rituali. Tako, izgleda, sakrament krštenja biva često nadomjeskom za rituale oko rađanja, dok sv. potvrda često poprima nadomjesni oblik ritualu inicijacije – psihološkim i socijalnim potrebama koje današnja kultura i društvo trenutno očito nisu u stanju zadovoljiti. Zsigurno da sakramenti i ostali vjerski čini pomažu blagostanje na psihološkoj i socijalnoj razini kao kolateralni efekt, no oni im nisu primarna funkcija ni njihovo mjerilo.

Psihologija je svjesna novih otkrića sa srodnih područja znanosti, medicine i ostalih socijalnih znanosti i zato nužno stupa u interakciju s njima, poput ponašajne genetike ili psihosomatike, stvaraju se nova područja od zajedničkog interesa; bavljenje pak ljudskom zbiljom izgleda da će zahtijevati i korak dalje: ne samo interdisciplinarnost, nego i sposobnost interdependentnog promišljanja i djelovanja. Jednako će to vrijediti i za pastoral: dodir s drugim znanostima o ljudskoj stvarnosti valja pobuditi dodatnu senzibilnost za situaciju čovjeka u njegovim konkretnim životnim uvjetima, tako da se pastoral neće osjetiti samo izazvan znanostima nego, među ostalim znanostima, osjetit će se izazvan čovjekom i njegovom zbiljom. U isto vrijeme, znanje o pojedinim ljudskim datostima, za razliku od česte prakse u prošlosti, neće autorizirati pastoralnog djelatnika upuštati se u rad na primjer umjesto psihoterapeuta.

Ne samo psihologije/psihoterapije, nego pastoral psihologijama/psihoterapijama može otvoriti niz perspektiva za njihovo istraživanje i djelovanje, jer im otvara pristup značajnoj dimenziji čovjekove zbilje, a to je religiozna, koja stupa u značajnu interakciju s ostalim i na poseban način psihološkim obilježjima ljudske osobnosti. Ne da bi se psihologija kao nekoć bavila dogmatskim postavama religije i proglašavala ih (a priori) uzrocima odnosno izričajima bolesnih osobnosti, nego bi valjao senzibilizirati za propitivanje religioznog ponašanja i pastoralne prakse. U tom smislu bi valjalo promišljati uzus supervizije u psihoterapiji za pastoralne djelatnike, posebno kad je riječ o sakramentu sv. ispovijedi, a za izvjesne fenomene, poput opsjednuća, napada straha zbog osjećaja grješnosti i sl., valjalo bi svakako tražiti mogućnost konzultacije psihologa odnosno psihijatra. Jednako tako bi valjalo promicati veću suradnju među svim djelatnicima zaduženima za zdravlje čovjeka, gdje jedna disciplina može poslužiti kao suportivni vid unutar jedne primarne odnosno opće terapije.

Summary

PERSPECTIVES OF DIALOGUE OF THE PASTORALE AND TRENDS IN CURRENT PSYCHOTHERAPY

In this article, the author starts from the fact that the pastorale is in continual search to understand man in his time and cultural-social surrounding and for the most adequate forms of mediation of faith. In his care for man, the pastorale will necessarily lean on dialogue with other disciplines, amongst else, psychology, that is, psychotherapy which in some way, he already recognises and knows through his own experience of pastoral practise. Equal dialogue between various disciplines would contribute not only to man's prosperity, but would eventually open up new perspectives to the respective sciences without interfering in the area of competencies of the other.

The author opens the perspective of dialogue with the fact that pastorale will not find an equal partner in psychotherapy and so the author presents a summary of the emergence and history of modern psychotherapy while in the second section he points out the reasons for the variety of psychotherapy being offered and the directions of its establishment. The third section of the article deals with the fact that not only do the psychotherapy scene, but also the state within a particular direction of psychotherapy need not appear monolithic but instead a experiences an entire series of developments and distancing from the original hypothesis. In that regard, four blocks of psychotherapy are briefly taken: psychoanalysis, behavioural psychotherapy with a »cognitive turnabout«, psychotherapy directed to the person client and Gestalt. All these indicate an internal questioning regarding sensibility and effectiveness of one's own psychotherapeutic offer to a person in their time and concrete cultural and social surrounding.

The development of psychotherapy is susceptible to the influence of achievement in other sciences, for example, genetics, psychosomatics, where achievements are fascinating and point out a possible comprehension of certain facts of the psychological dimension but also the need to re-question any possible consequences to the implicit image of man that these results postulate and of the understanding of other disciplines that are eventually unconsciously modulated. In a dialogue with other disciplines, psychology questions the influence on the development of the economy, that is, society, on the identity and sexual identity, which is something the pastorale needs to keep in mind too.

In conclusion the author points out some of the possible directions in the parity of dialogue between the pastorale and psychotherapy mutual benefit, keeping in mind the analysis of the preceding chapter; dialogue should contribute to decreasing mutual prejudices and should co-ordinate their activities to the benefit of man.

Key words: psychotherapy, psychoanalysis, behavioural psychotherapy, »cognitive turnabout«, psychotherapy focused on the client, Gestalt, implicit image of man, ethiology, identity, gender, social and cultural framework, pastoral practise.